

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתבינה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

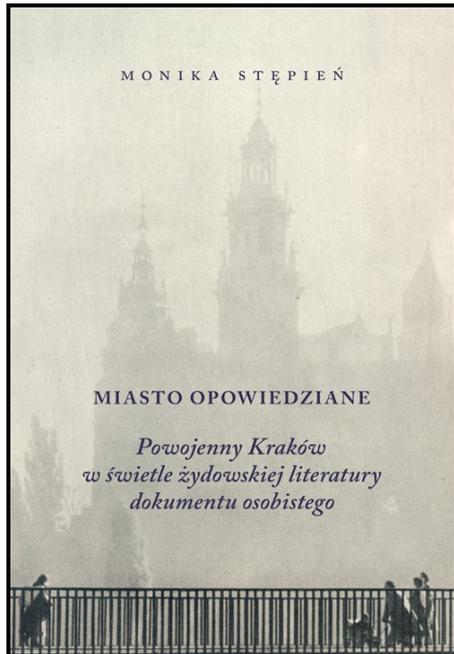
www.facebook.com/groups/cracowassociation

בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 219 מאי 2025 אייר-סיוון תשפ"ה

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

ספר על יהודי קרקוב אחרי המלחמה

מוניקה סטפיין Monika Stępień חקרה את דמותה של קרקוב היהודית אחרי המלחמה, ופרסמה את ממצאי מחקרה בספר *Miasto opowiedziane. Powojenny Kraków w świetle żydowskiej literatury dokumentu osobistego* (העיר סיפרה). קרקוב לאחר המלחמה לאור ספרות המסמכים היהודיים האישיים). הספר ראה אור על ידי ההוצאה הקרקובאית "אסטריה".

עבודה זו היא ניסיון לשחזר את דמותה של קרקוב שלאחר המלחמה כפי שהוא בא לידי ביטוי במסמכים אישיים של יהודים.

הספר כולל גם את חוויות החיים בקרקוב אחרי המלחמה, הגירה לארצות אחרות וחזרה אליה לאחר שנים. מחד, הדברים מתארים את העולמות הרגש וההתרשמות הסוביקטיבית של המחברים, ומאידך, יש דברי המחברים מאפיינים משותפים רבים.

מחנה משנה של פלשוב במכרות המלח

השטח, והועסקו בעבודות בנייה והעמסת מלח ופחם על קרונות משא.

קבוצת האסירים העיקרית היו יהודים שהובלו בקיץ לויליצ'קה היו ממחנה הריכוז הגרמני בפלשוב ומהשטחים המזרחיים של הגנרל גוברנמנט, כולל המחנה במיילץ שהיה בחיסול. בסך הכל מוערך מספר האסירים שעבדו במחנה בכ-6,000 יהודים.

חיסול מחנה המשנה וייליצ'קה התרחש בשלבים - המחנה חדל להתקיים רשמית בספטמבר 1944, כאשר שרידי התשתית פורקו והמכונות אובטחו והוצאו.

באביב 1944 החליטו שלטונות מחנה הריכוז הגרמני בפלשוב להקים מחנה משנה במכרות המלח בויליצ'קה, על מנת לייצר במקום רכיבים לבניית מנועי מטוסים על ידי חברת הנשק הגרמנית היינקל.

מהר מאד התברר כי התנאים הקשים במנהרות - טמפרטורה נמוכה, לחות גבוהה ומליחות גבוהה - מנעו ייצור ואחסון יעיל של חלקי מתכת, שהיו נתונים לקורוזיה מואצת.

בשטח שהיה שייך למכרה היו צריפי מגורים ומתקנים נוספים הדרושים להפעלת המחנה. רוב האסירים נשלחו לעבוד על פני

היו היה פעם...

תקנות קהילת קרקוב משנת שנייה-1595 קובעות את שיעור הריבית ל-12 גרושים בשבוע מכל 100 זהובים פולניים - ואין רשות לצמצמו. אותן תקנות אוסרות על יהודי קרקוב לתווך בין שני עירוניים או אצילים בעניין הלוואה בסחורות. מותר לתווך בין נוצרים במכירת נכסי דלא נידי בעד מזומנים.

###

לעיתים קרובות היה הסוחר היהודי שוקע במצוקה כספית ו"נעלם" מן האופק. עם ריבוי פשיטות הרגל נעשו דיני הבורחים חמורים יותר, אך הדבר לא הועיל הרבה לנוכח המספר הגדל של הסוחרים היהודים. בתקנות הקהילה משנת 1595 נמצאו הוראות רבות בעניין פושטי רגל יהודים.

###

לעיתים קרובות משכנו אצל היהודים חפצים גנובים, ולפיכך בתקנות משנת 1595 נכללת אזהרה לכל המקבלים במשכון חפצים חשודים. בתקנות נאמר כי אי אפשר יהיה לסמוך על עזרת הקהילה אם השלטונות יחקרו בעניין. הסוחרים בחפצים גנובים היו לחרפת הציבור היהודי כולו, ובמקרה של גניבה בעיר או בסביבה היו מאשימים את יהדות קרקוב כולה.

###

המסחר היהודי במאות ה-17 וה-18 בקרקוב התקיים על אשראי, שהיה גם יקר מאד וגם קשה להשגה. בממוצע היו משלמים ריבית של 15-25 אחוז בשנה, וסוחרים זעירים שילמו אף יותר.

###

מקום חשוב בפעילותם המסחרית של היהודים היו הלוואות כספים לנוצרים נגד משכון מיטלטלין ושעבוד נכסי דלא נידי. בדרך זו רכשו היהודים בתים בערים וגם אחוזות כפריות - דבר שהאצולה והעירוניים ראו בעין רעה.

עצרת הזיכרון ביום הזיכרון לשואה ולגבורה - תשפ"ה

אחרי המלחמה למדה חנה בקרקוב בבית ספר של רשת "תרבות" ובמאי 1950 עלתה המשפחה לישראל באוניה "גלילה".

לאחר שהות במחנה עולים נקלטה דרך עליית הנוער בקיבוץ שם הכירה את בעלה, עם דן זקס והזוג הקים משפחה למופת - שלוש בנות ותשעה נכדים.

דן שטיגליץ

דן שטיגליץ נולד בקרקוב בפברואר 1936 להוריו יוסף ופאולינה לבית בירנהק, אח צעיר לחווה. האב היה סוחר אומנות, כמו גם סבו של דן, והאם הייתה עקרת בית. המשפחה הייתה ציונית ותמכה במפלגת "המזרחי".

כשפרצה המלחמה היה דן ילדון בן שלוש. האם עם ילדיה עברה ללבוב ומשם התגלגלה המשפחה לסיביר ולטשקנט כשם מפרנסת את שני הילדים בעבודות מזדמנות.

האבא שהיה באותו זמן בנסיעת עסקים לא הצליח להצטרף אל משפחתו ונאלץ להסתתר בוורשה ובלבוב. במרס 1942 הגיע האב לבודפשט ושם נשאר עד 1945, ומשם דרך בוקרשט ברומניה עלה לארץ ישראל בעקבות משפחתו.

בחודש אפריל 1943 הגיע דן יחד עם אמו ואחותו, בקבוצה המכונה "ילדי טהרן" לארץ-ישראל. אב המשפחה הצטרף כשנתיים מאוחר יותר והמשיך גם בישראל לעסוק במסחר באמנות.

דן סיים את לימודיו כטכנאי אלקטרוניקה וזה היה עיסוקו עד ליציאתו לפנסיה. לדן שלושה ילדים, 8 נכדים ושני נינים.

חנה נלסון

חנה נלסון נולדה בינואר 1939, 9 חודשים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, בעיר סטשוב שנמצאת כ-120 קילומטר צפון מזרחית לקרקוב, להוריה, לאה ואברהם גרוסברג.

לאחר פרוץ המלחמה מסרו ההורים את הילדונת לפולנים מכפר סמוך והם עצמם התחבאו בבונקר באיזור. באוקטובר 1942, בעקבות הלשנה לגרמנים, הוצאו ההורים, יחד עם בני משפחה נוספים, ממחבואם בבונקר וכולם נרצחו. בת פחות מ-4 נותרה חנה יתומה!

אחרי המלחמה מסרה הפולנייה את הילדה בת השש לקהילה היהודית בלודז' ומשם הועברה חנה אל בית יתומים בקרקוב ברחוב מיודובה 26 – המבנה ששימש בעבר את בית הספר "תחכמוני".

בשנת 1949 הועברה לבית יתומים נוסף ואומצה על ידי מרים בורנשטיין, ויחד איתה עלתה לישראל בשנת 1950.

כאן סיימה את לימודיה ונישאה, לפני למעלה מששה עשורים, לנתן נלסון, פרופסור לביוכימיה וביולוגיה מולקולרית, חתן פרס ישראל בחקר מדעי החיים לשנת 2013. בני הזוג הקימו משפחה למופת - שתי בנות ובן ו-6 נכדים, ואלה מהווים מקור גאווה ונחת לחנה ולנתן.

עצרת הזיכרון לניספי קהילת קרקוב התקיימה ב-24 באפריל 2025 כ"ז בניסן תשפ"ה, בתיכון עירוני ה', התיכון "המאמץ" של קהילת קרקוב. בטקס השתתפו עשרות רבות של שורדי שואה מקרקוב כשהם מלווים בבני משפחותיהם, וכן עשרות תלמידי התיכון. במהלך העצרת הודלקו 6 נרות זיכרון על ידי שורדים ואלה סיפוריהם:

מרצל גולדמן

בנם של מקס ושרה נולד לפני כמעט 99 שנים בקרקוב. להוריו הייתה חנות גלנטריה באיזור "הלא יהודי". המשפחה הייתה מתקדמת, אבא היה ציוני. ב-1939 סיים מרצל שש שנות לימוד בבית הספר העברי, ובשל המלחמה לא התחיל את לימודיו בגימנסיה. גם את בר במצווה לא חגג.

באביב 1941 נאלצה המשפחה בת 4 נפשות (למרצל נולדה בינתיים אחות) להכנס ולגור בגטו קרקוב. בעזרת מעבידו הפולני הצליח האב, עוד קודם לכן, להשיג ניירות אריים. ואחרי 2 הגירושים החליטו לברוח מהגטו בספטמבר 1942. אל המשפחה הצטרפה גם בת אחות של האם, שנותרה לבדה, יתומה משני הוריה.

עד 1947 התגוררה המשפחה המורחבת בעיר ראדום, על "ניירות אריים" כשאב המשפחה עובד בדרגה בכירה במפעל באטה.

בקיץ 1949 עלו כולם ארצה. מרצל הקים משפחה עם אשתו, ביאנקה זכרונה לברכה, ילידת בילסקו, שאת שנות המלחמה שרדה עם משפחתה ברוסיה.

למרצל גולדמן בת, 3 נכדים ונינים.

חנה זקס

חנה (אניטה) זקס נולדה בקרקוב באפריל 1935 להוריה יצחק וקס ושרלוטה לבית נכט, אחות צעירה לרומן.

המשפחה גרה ברחוב קולטק בקז'ימייז' יחד עם משפחתם של הסבים. הסב עסק ביבוא ומסחר במוצרי עור והאבא היה מהנדס כימיה.

כשפרצה המלחמה עזבה המשפחה את ביתה הנוח, ויחד עם זרם פליטים מבוהל נדדה מזרחה, לכיוון הגבול הרוסי, בתקווה להמלט מהגרמנים.

ביוני 1941 פלשו הגרמנים לברית המועצות והמשפחה, יחד עם יהודי הסביבה, מצאה את עצמה סגורה מאחורי חומות גטו לבוב. היציאה מהגטו הייתה בשני כיוונים בלבד - לגיא ההריגה בפונאר או למוות באושוויץ.

המשפחה החליטה להתפצל כדי לנסות להמלט ולהנצל. בחורה צעירה פולניה, ויקטוריה סקשיפיץ, הסכימה - ללא כל תמורה - לקבל את הילדה בת ה-6 לביתה בכפר מייניצה דולנה שבדרום מזרח פולין. בכפר הזה גרה חנה לבדה, בזהות בדויה, עד לסיום המלחמה.

בשנת 1945, לאחר סיום המלחמה, חזרה חנה לקרקוב, לזרועות משפחתה ששרדה, האם, האח והסב. אביה של חנה לא שרד.

עצרת הזיכרון ביום הזיכרון לשואה ולגבורה - תשפ"ה

יורם גלין

כשהייתה עוללה בת מספר חודשים הוברחה, יחד עם אמה, מגטו לבוב על ידי קונדוקטור פולני, בעזרת מסמכים מזוייפים לעיר בוכניה. שם, זמן קצר לאחר שהגרמנים רצחו את אימה, נמסרה לפולניה מריה דירדאל-קילבסה שהסכימה לאמץ אותה.

מחשש לחשדות שכנותיה, עזבה דירדאל-קילבסה את העיר והחלה לשוטט עם ילדה בעגלה מכפר לכפר, מפרנסת את עצמה במכירת חפצי חן והברחת מזון. במהלך הנדודים שנמשכו עד קיץ 1944, הייתה דירדל-קילבסה חשופה לא פעם לסכנה ולאיומים של מלשינים וסחטנים.

לאחר המלחמה מריה יצרה קשר עם אירגונים יהודיים והודיעה להם על אליאונורה - הילדה היהודיה שלה. בשנת 1967 הוכרה מריה כ"חסידת אומות עולם".

בשנת 1951 בגיל 10 הועברה אלאונורה, לימים אלישבע לבית יתומים היהודי בקרקוב, שם התקבצו יתומים יהודים רבים, בכל הגילאים ומכל רחבי פולין. שם למדו אידיש ותנ"ך בבית ספר יהודי.

ב-1957 במאורגן, ביחד, עלו לישראל, וחלקם נקלטו בקיבוץ נווה איתן שהוקם עוד בשנת 1930 על ידי עולים חברים מתנועת "עקיבא" פולין. בקיבוץ הכירה אלישבע את בעלה אברהם. לזוג נולדו שלושה בנים והם חובקים 5 נכדים.

במשך שנים ביתם של אלישבע ואברהם ז"ל, שבהרצליה, היה מרכז פגישות של כל "ילדי בית היתומים" מקרקוב. במלאת 50 שנים לעלייתם ארצה התקיים ביד ושם שבירושלים כנס מיוחד של כל יוצאי בית היתומים מקרקוב.

יורם גלין, או בשמו הפולני - יאן קנאול Knaul, נולד בקרקוב בשנת 1940, כשנה לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה. בן יחיד להוריו, הרופא ד"ר מקסימיליאן קנאול ואנה לבית גינטל, שניהם ילידי קרקוב. המשפחה גרה בשדרות קרשינסקיגו הרחק מהריכוז היהודי בקז'ימייז'.
בזמן המלחמה נדד יורם, יחד עם אמו וסבתו, בין קרקוב לוורשה, כשהם משתמשים במסמכים מזוייפים על שם גומולינסקי Gumuliński.

אביו הרופא הוצא להורג יום אחרי כניעת מרד וורשה, לא משום יהדותו אלא בגלל השירותים הרפואיים, שהעניק ללוחמי המחתרת הפולנית במרד נגד הצבא הנאצי הכובש.

יחד עם אמו הגיע יורם לישראל בשנת 1950. יורם סיים לימודי תואר ראשון ושני במשפטים. שירת בשירות קבע בצה"ל כנשיא בית-דין צבאי מחוזי, בתפקידו האחרון.

ב-1981 מונה יורם לשופט שלום בתל אביב, לאחר מכן בהרצליה ובנתניה וסיים כהונתו ב-1999 לאחר שנת כהונה בבית המשפט המחוזי.

ליורם שני בנים וסב ל-5 נכדים.

אלישבע פת

אלישבע או בשמה הפולני אלאונורה, נולדה בגליציה מזרחית כשנה לאחר פרוץ המלחמה 1941 לזוג משה וסבינה לינדנברג.

בורחים מטרנספורט יוני 1942

יהודי קרקוב בשנות החורבן:
היהודי שמימין מחזיק חלק מספר תורה ואילו חברו, משמאל, מחזיק תחת זרועו ספר תפילה.

הרוקח תדאוש פנקביץ' כתב בספרו "בית המרקחת בגטו קרקוב" על בורחים מהטרנספורט של יוני 1942:

"מן המשלוח הזה ניצלו אנשים אחדים, שהצליחו להגניב לקרונות כלי עבודה, פרצו בעזרתם את הסורגים וקפצו מן הרכבת הדוהרת. אנשים אלה נטלו על עצמם סיכון של נפילה תחת גלגלי הרכבת, להתרסק אל עמודי המסילה או ליהרג מכדורי המשמר המאבטח.

היו גם מקרים שאנשים פירקו את לוחות הרצפה של הקרון בשעת הנסיעה, וכשנעצרה הרכבת בתחנה, חמקו ארצה ושכבו בין הפסים. הרכבת עברה מעליהם ואם שפר עליהם מזלם ניצלו מגלגליה ומכדורי השומרים.

נער ממכרי סיפר לי אחר כך שקפץ מן הרכבת בשעת הנשיאה. המלווים הגרמים ירו אליו צרור כדורים ופצעו אותו. הוא איבד את הכרתו, התגלגל במורד הסוללה ושכב זמן מה חסר הכרה. כשהתעורר כבר ירד הלילה, גשם נתך. במשך שעות זחל הנער עד שהגיע לבקתה אחת וכך התגלגל במשך ימים מבית אל בית..."

"חדר עברי" והמשכו בית הספר "תחכמוני"

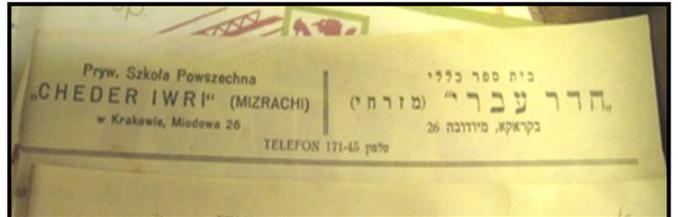
ב"ס תיכון מסוג זה, בשם "תחכמוני", נוסד בשנת 1927. תחילה היו ב"תחכמוני" רק שלוש כתות ששוכנו בצריף קטן. בשנת 1929 נסגר בית הספר לשנתיים עד שהוקם, בשנת 1931, בניין חדש בן ארבע קומות ובו 13 כתות גדולות. במחזור האחרון של ביה"ס למדו כ- 400 תלמידים ולימדו 24 מורים. היות ולימדו ב"תחכמוני" גם מקצועות כלליים היה ביה"ס מוכר על ידי השלטונות הפולניים, אך בוגריו לא יכלו להתקבל לאוניברסיטה על סמך התעודה של בית הספר.

ב"תחכמוני" לימדו עד שעות הצהריים לימודי קודש בעברית במבטא אשכנזי, ואחרי הצהריים לימדו מקצועות כלליים חילוניים, כגון היסטוריה, גיאוגרפיה (בשפה הפולנית).

בית הספר העממי ("חדר עברי"), וכן בית הספר התיכון ("תחכמוני") היו מנוהלים כל אחד על ידי שני מנהלים - אחד ללימודי קודש והשני ללימודי חול; בראשון ניהל את לימודי קודש א. קיווץ ואת לימודי חול ד"ר צ. אורינגר, ואילו בשני ניהל את לימודי קודש הרב מ. קליגר ואת לימודי חול, ד"ר ד. זוננשטיין.

ביה"ס "תחכמוני" חנך את תלמידיו ברוח התורה והמסורת הדתית-לאומית, והאזירה החינוכית ששררה בו היתה ספוגה ערכים דתיים מסורתיים. החגים נחוגו ברוב פאר וחדר, את מפגשי עונג שבת היו נוהגים לקיים לפי תקנון מיוחד, לבית הכנסת הלכו כולם, במוסד היו גם מספר חוגים שפעלו אחרי הצהריים, בהם למדו היסטוריה של ארץ-ישראל, חוגי ספורט ועוד.

בתחילת המאה ה-20 היו בקרקוב מספר בתי-ספר שבהם למדו ילדי ישראל תורה, תלמוד ומקצועות היהדות, אך תנועת "המזרחי" ראתה צורך לבית-הספר בו ילמדו מקצועות אלה בעברית, יחנכו לאהבת ארץ-ישראל ולידיעת השפה העברית, וכן ילמדו מקצועות כלליים הנלמדים בבתי-ספר אחרים. ההחלטה להקמת ביה"ס נתקבלה בישיבת ועד ה"מזרחי" בקרקוב בשנת 1920. בישיבה זו נבחרה ועדה אשר החלה בפעולות להגשמת החזון, ותוך שנה אחת הביאה להקמתו של בית ספר עממי "חדר עברי".

"נייר פירמה" של בית ספר כללי "חדר עברי" (מזרחי) בקראקא, מיוזבה 26, טלפון 171-45
Pryw. Szkoła Powszechna "CHEDER IWRI"

במשך מספר שנים שכן בית הספר בבית שכור בן שתי קומות שלא התאים לצרכי בית ספר, הן בגלל גודלו שהיה צר מלהכיל את הכיתות שנדרשו עבור התלמידים הרבים, והן בגלל קירבתו לשוק ולבית המטבחים. על אף התנאים האוביקטיביים הקשים גדל בית הספר והתפתח הודות לרמתו החינוכית והלימודית הגבוהה.

אחת הבעיות הקשות עמה נאלץ להתמודד "חדר עברי" הייתה בעית המורים: רוב המורים בעלי השכלה כללית רחבה חסרו ידיעות בסיסיות בענייני יהדות, ולמורים בעלי השכלה תורנית לא היה ידע מספיק במקצועות כלליים. הנהלת בית הספר, בראשותו של מנהלו הראשון א. פידלר, לחפש מחוץ לקרקוב מורים שיכלו להורות גם תורה ויהדות וגם מקצועות כלליים.

תחילה היו בביה"ס רק שלוש כיתות: א', ב', ג' ובהן למדו 23 תלמידים בסך הכל. שפת הלימוד הייתה עברית, במבטא אשכנזי. בית הספר פעל חמישה ימים בשבוע, משעה 8 בבוקר ועד השעה 6 בערב, עם הפסקת צהריים. כ- 26 שעות לימוד שבועיות הוקדשו ללימוד תורה והשאר ללימודים כלליים. תלמידי בית הספר היו חובשי כפות, מניחי תפילין ומתפללים, ויחד עם זאת רובם לא ידעו יידיש, תופעה שהיתה אופיינית ליהודי קרקוב, שאף הדתיים ביניהם שוחחו יום פולנית, ופולנית טובה.

לאט גדל מספר התלמידים וכל שנה התווספה כיתה גבוהה יותר, עד 7 כתות של בית ספר עממי, וכן נפתחו כיתות מקבילות בכל רמה. כדי לשמור על המשכיות ההישגים החינוכיים והלימודיים האופייניים לבית הספר, הוחלט - משהגיע המחזור הראשון לכיתה השביעית והתעוררה הבעיה של המשך הלימודים בתיכון - להקים בית ספר תיכון, המבוסס על עקרונות של "חדר עברי".

על השלט כתוב: בית הספר הזה "חדר עברי" נוסד בשנת ה'תרפ"א ע"י ועד שבראשו עמד הנשיא ר' יוסף דרעזנער ז"ל הבניין הוקם בשנת ה'תרצ"א בהשתדלות ועד ביה"ס בנשיאותו של ר' אהרון שנוור נ"י ואלה הם חברי הוועד:
אלטער משה האדאוויץ מיכאל אונגער צבי הארנשטיין משה יצחק בוימינגער זאב טאפפעט יהודה בוימינגער שמעון מעלצער שכנא בוכוויץ יעקב קירשבוים יואל ביעגעלאייזען שלמה קראגען זלמן בעסטער שלמה שודמאק ליבוש שפריצער שמעון

על השלט כתוב: בית הספר הזה "חדר עברי" נוסד בשנת ה'תרפ"א על ידי ועד שבראשו עמד הנשיא ר' יוסף דרעזנער ז"ל. הבניין הוקם בשנת ה'תרצ"א בהשתדלות ועד ביה"ס בנשיאותו של ר' אהרון שנוור נ"י. ואלה שמות חברי הוועד: אלטער משה, אונגער צבי, בוימינגער זאב, בוימינגער שמעון, בוכוויץ יעקב, בייגלאייזען שלמה, בעסטער שלמה, הארוויאץ מיכאל, הארנשטיין משה יצחק, טאפפעט יהודה, מעלצער שכנא, קירשבוים יואל, קראגען זלמן, שודמאק ליבוש, שפריצער שמעון.

על משפחת איסרליש על פי מאיר בלאבאן

משה איסרלס נישא לגולדה בת הרב שלום שכנא מלובלין, אך זו נפטרה במגיפה של שנת 1552 והיא בת עשרים. באותה מגיפה נפטרה גם אמו. רעייתו השנייה הייתה אחותו של ר' יוסף כ"ץ. חייו הקצרים עברו על איסרליש בשקדנות ובפוריות, כשהוא שקוע בעבודתו ומחבר ספר אחר ספר. הוא נפטר בלי"ג בעומר של שנת 1572 והוא בן 52 שנים.

על מצבות בני המשפחה שבבית העלמין ברחוב שרוקה, צמוד לבית הכנסת הרמ"א, נכתב, על פי "עיר הצדק העיר קרקוב וגדוליה, 1874"

מצבת הגאון רבינו משה איסרלש זצ"ל

ה"ה גר המערבי הגאון הגדול בדורו מהו משה רועה אבן ישראל, ביום ג"ל למספר בני ישראל גלה כבוד מישראל, משה היה רואה צאן ישראל, צדקות ד' עשה ומשפטיו עם ישראל, הרביץ תורה בישראל, העמיד תלמידים לרבבות אלפי ישראל, ממשה ועד משה לא קם כמשה בישראל, וזאת תורת החטאת האשם אשר שם משה לפני בני ישראל, שנת שלי"ב לפ"ק

למרגלותיו: רבים ישתוממו גם יתפלאו איך לעת אשר גלי ים הזמן סבונו גם סבבונו, מרעה אל רעה יצאנו, גם לחפור את הארץ באנו, כמעט המים הזדונים שטפנונו, ובמעט רגע רוח יצאה מלפני ד' ויאמר הסו גליו, אמנם אין להפליא מהביט אל מעונות אריות גדולים חקרי לב אשר כל איש ישבע מפרי פי תנובתם, היא שעמדה לנו זכות חכמתם ותורתם, הנה כי כן נתעוררו בעלי חברה קדישא חוברי חבר ודורשים אל המתים, ועל פי השתדלות המתנדבים בעם נתחדשו הציונים ההמה למען זכר הגאונים ההמה לא יסוף מזרעם. נתחדש בחודש תמוז שנת תקנ"ד.

מצבת אביו הגאון החבר מהו' ישראל איסרל

פה נקבר הר"ר ישראל איסרל בנה בית הכנסת לאל נקרא איסרל לאורש מקראקא, עשה עם ישראל משפט וצדקה, וגודל זכותו יעמוד למתפלל על קבורתו, נתבקש למעלה שנת חשך י: ג אדר הראשון, עלינו יבקש רחמים לפני לא ינום ולא יישן. תנצ"ב. חמשת מצבות קבורת הגאונים האלה נ"ע נתחדשו והוסבו בצלעות ברזל מעשה שבכה עיי הגבאים דח"ק שנת תקצ"ג לפ"ק.

מצבת אחיו של הרמ"א

על טוב שבת האחים, גם האב והבנים שמח, יזכו המתים הקדושים האלו להחיות, יצחק ר' איסרלש היה נקוב בשמו והיה דורש טוב לעמו, צדקה עשה אין ערך, וזה לקח עמו צדה לדרך, מיתתו תהא כפרה, עלינו ועל עונותינו ומעשה ידינו, ונזכה לבנין ב"ה שיהא קיים, תהא נשמתו צרורה בצרור החיים. הלך לעולמו בראש השנה שנת משה למספר מי מנה.

מצבת האחות

מרים אחות משה ואהרון. נסמכה מיתת מרים אחות משה ואהרן לפרשת פרה מפני שמיתתה מכפרת, קבורת מצבה תהיה לה עדה ולמזכרת, עד שתהיה עם שאר צדיקים ננערת, ועד יום התחיה תבא נפשה צרורה בצרור החיים והלכה למנוחתה בערב שבת סמוך להכנסת כלה ה' אלול לפרט ותמת שם מרים בילה לפ"ק.

פרופ' מאיר בלאבאן בספרו המונומנטלי "תולדות היהודים בקראקוב ובקז'ימיז, 1304-1868" כותב על משפחת איסרליש, היא משפחתו של הרמ"א.

בימים בהם מלך המלך זיגמונט הראשון "הזקן" (1548-1467) בן לשושלת היגלונית, הגיעה לקרקוב משפחה יהודית שעתידה הייתה למלא, בתוך זמן קצר, תפקיד ראשון במעלה בקרקוב. אלה הם האיסרלשים.

מוצאה של אם המשפחה מראטיסבון, משם הגיעו לפולין לאחר גירושם המחפיר של היהודים מעיר זאת בשנת 1915. אבי שושלת המשפחה היה משה אוארבך, תלמיד חכם ואיש אמיד, שכבר בשלהי המאה ה-15 מילא תפקיד חשוב בראטיסבון. לקרקוב הגיע עם בתו גיטלה (שנפטרה במגיפה בשנת 1552), חתנו יוסף ואולי גם עם נכדו ישראל, שכונה דרך חיבה איסרל.

ישראל נשא לאישה, בגיל צעיר, את מלכה בת אלעזר מבראנדבורג, ומיד נכנס לעולם העסקים של חותנו וגם התקרב לחצרו של המלך. אף כי התגורר דרך קבע בעיר היהודית שבקז'ימיז, שם היה בעל בתים ומגרשים, עיקר עסקיו היו בליטא. בשנת 1551 התיר להם המלך לעסוק במסחר בוויילנה וכן להלוות כספים כנגד שעבוד מטלטלין.

בהיותו אמיד החליט ישראל להקים בית כנסת לזכר אשתו שמתה בזמן המגיפה, ולצורך כך הועיד את אחד מבתיו למטרה זו. בשל התנגדותה העזה של הכמורה הרי רק בשנת 1556 קיבל ישראל רשיון מידי המלך זיגמונט. שנה לאחר מכן פרצה דליקה בביתו של יוסף בן זכריה, וכללתה איזור שלם בעיר היהודים, כולל בית הכנסת החדש. ושוב היה צריך להתגבר על קשיים אין ספור כדי לזכות בזכיון מאת המלך לשיקום בית הכנסת החדש, וכבאוקטובר 1557 נבנה בית הכנסת מאבנים ומלבנים – זהו בית הכנסת ע"ש הרמ"א ברחוב שרוקה. כתובת על אחד מקירותיו מעידה על שבחי המייסד, ואלה הדברים:

האיש ר' ישראל בר יוסף ז"ל עוז התעזור

לכבוד הקב"ה ולזכר אשתו מלכה בת ר' אלעזר תנצ"ב

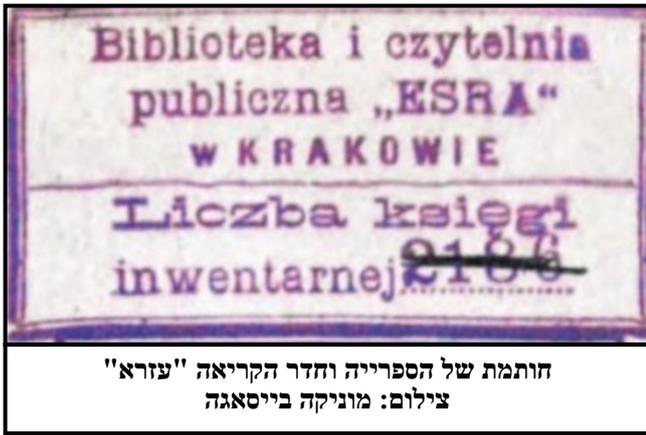
בנה מנכסי עזבונו ב"ה

זה מקום בית אל לפרט ולפרשת ש'

ויב'ה' ה' רבבות אלפי ישראל.

לישראל-איסרל היו ארבעה בנים וארבע בנות, ועל ידי נישואי בנותיו ובניו השתדך עם המשפחות האמידות ביותר בפולין, כמו למשל הלמדן המפורסם ו' שלמה לוריא, ראש ישיבת לובלין. תפקיד נכבד מילא בקרקוב בנו יצחק, המכונה בוגטי ("העשירי"), שהיה במשך שנים רבות פרנסת הקהילה. אולם, תפארת המשפחה היה בנו השני, משה, הקרוי על שם אביו משה איסרליש, ובקיצור הרמ"א.

אחרי מות הרב משה פישל (בשנת 1542) התמנה משה איסרלש לרבה של קרקוב. האב והמשפחה השתדלו שהמשרה תאושר לו על ידי ראש המחוז והמלך, והאישור המלכותי ניתן באוקטובר 1547. על פי אישור זה היו סמכויותיו של הרב החדש מוגבלות לעריכת חופה וקידושין ליהודים במחוז קרקוב ומינוי ממלא מקום בלבד.

גורלם של הספרים מספריית "עזרא"

בבלוג "הספרנים" התפרסמה כתבתו של דניאל ליפסון על ספרים יהודיים שמצאה הבריגדה היהודית, מיד לאחר השואה, בבית הבירה שהיה לערש הנאצים. בכתבה מספר ליפסון, בין היתר, גם על גורלם של ספרים מספריית "עזרא" של הקהילה היהודית בקרקוב.

וכך נכתב: "אחד המשתתפים בכינוס שהסתיים בבית הבירה היה הרב יעקב ליפשיץ, רב הבריגדה היהודית, שתאר את הכינוס ב"ספר הבריגדה היהודית" שכתב אחרי המלחמה. במכתב מ-9 ביולי 1945, השמור בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי שבספרייה הלאומית, כותב הרב ליפשיץ לנשיא האוניברסיטה העברית יהודה מאגנס על הספרים שמצא "מתגוללים על הרצפה בבית הבירה של היטלר במינכן". רוב הספרים הללו כנראה השתייכו לספרייה היהודית "עזרא" בעיר קרקוב. הרב ליפשיץ מונה במכתבו מספר פריטים שאסף מבית הבירה ושלח לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (לימים הספרייה הלאומית), ביניהם מסכות שבת ועירובין מן התלמוד הבבלי, משנה תורה לרמב"ם, היכל הקודש ועוד. את מכתבו הוא מסיים במשפט: "אחינו ואחיותינו בירושלים ילמדו נא בספרים האלה ויזכרו את שמונה עשרה אלף הנפשות הטהורות של קהילת קרקוב שנשמדו בידי הרוצחים הנאצים, לפי סיפוריהם של עדי ראיה הנמצאים כעת במחנות שונים בבוואריה".

הנאצים שרפו ספריות רבות, כולל ספריות של בתי ספר ובתי כנסת. אך חלק מהאוספים הגדולים נשמרו ונלקחו ל"ספריית המדינה" שנפתחה בקרקוב באפריל 1941, בניסיון להביא את התרבות וההשכלה הגרמנית גם לארצות הכיבוש. למחלקה למדעי המזרח של ספרייה זו הועברו רוב ספרי היהדות של ספריית עזרא. 2,100 מספרי עזרא אבדו כבר בראשית המלחמה, אך 65% שרדו ולאחר המלחמה הועברו לבית הכנסת העתיק בקרקוב.

ומה קרה ל-2,100 הספרים האבודים מספריית עזרא? משערים שהם נבזזו או הושמדו. הנה כמה ניסיונות להסביר את היעלם: באוקטובר 1939 הגיע לפולין פרופסור פיטר פאולון מאוניברסיטת ברלין. במשך מספר חודשים הוא וצוותו שדדו אוצרות אומנות מערי פולין ושלח אותם לגרמניה. הוא גנב גם ספרים ושלח אותם לספריית "המשרד הראשי לביטחון הרייך" משרד א.ס.א. שניהל את כל ענייני ביטחון הפנים. ספרייה עצומה זו הייתה בברלין, כך שגם אם במסגרת הזו נלקחו ספרים מספריית עזרא, הם כנראה לא הועברו למינכן. מוסד אקדמי נוסף שגנב ספרים מספריות יהודיות היה "המכון לחקר ההיסטוריה של גרמניה החדשה" בברלין. המחלקה "לחקר השאלה היהודית" של מוסד זה פעלה במינכן. אבל גם עובדה זו עדיין לא מסבירה אם במוסד הזה קיבלו ספרים מקרקוב, ואם כן, איך הגיעו מקרקוב, ומדוע שיישלו לבית הבירה. ייתכן שלעולם כבר לא נדע?.

<https://blog.nli.org.il/sodot-burgerbraukeller>

המבוי הסתום הוביל אותי לשאלה בסיסית יותר: איך בכלל הגיעו ספרים מספריית עזרה בקרקוב לבית הבירה במינכן? ככל הידוע, אין להעברה הזאת שום תיעוד. אומנם הגרמנים שדדו מיליוני ספרים מספריות ברחבי אירופה, רבות מהן יהודיות. אך הספרים נשלחו למוסדות מחקר מסודרים ומוכרים בברלין, פרנקפורט ומקומות אחרים, ולא לבתי בירה הרוסים. פעילי הספרייה הלאומית העלו ארצה מאות אלפים מהספרים שנגנבו, ועשרות אלפים נמצאים כיום בספרייה.

ובכל זאת, מה אנחנו כן יודעים על הספרים מספריית עזרא? ספריית עזרא נפתחה בקרקוב ב-1899 ושירתה את הקהילה היהודית עד שהנאצים כבשו את העיר וסגרו את מוסדות הלימוד והתרבות. בזכות 6,000 הספרים שהיו בה היא נחשבה לספרייה היהודית הציבורית הגדולה בקרקוב.

יהודים מומרים ומס בשר

חייבים היו לשלם מס לקהילה. משפחת פיינטוך התנצרה ביום 1.3.1846 ובאותה שנה לא שילמו לחוכר את מס הקהילה. הגיש החוכר תלונה לעיריה. בארכיון הקהילה נמצא מסמך ספקדין העיריה, שעל משפחת פיינטוך לשלם את המס בעד שני החדשים הראשונים של שנת 1846.

אין להניח, שאשה, אשר במטבח הבשר הוא טרף, תתפלל מנחה בסתם יום של חול. כנראה, את הסיפור בדו חוגי משכילים, שרצו ללעוג לשומרי מצוות, המוכנים כביכול למכור את דתם תמורת טובת הנאה.

עשרה, אמרה בתפילת "עלינו" - שלא עשנו כגויי הארצות, ירקה שלוש פעמים והודיעה: רציתי לומר, שגם אני בעד התנצרות... (הסיפור התפרסם על ידי ש.י. עגנון בסיפורו "בדמי ימיה").

אבל הסיפור היה בדוי, כפי שמוכח מחומר הנמצא בארכיון הקהילה של קרקוב. הוצאות הקהילה היהודית כוסו באותם הימים ממס הבשר, ששילמו היהודים בשעת מסירת עוף לשחיטה או בקניית בשר בקר. את המס הזה היתה הקהילה מחכירה. גם היהודים, שלא אכלו בשר כשר,

מאיר בוסאק מספר בספרו "בין צללי עיר" על המומרים בקרקוב, ומרחיב על משפחה אחת, משפחת פיינטוך. וכך הוא מספר: יום אחד נתגלגלה למאיר פיינטוך הזדמנות לכנות את הבית הגדול בפנינת הכיכר המרכזית שבעיר ורחוב שיננה, אך התנאי הוא שעל המשפחה להתנצר.

אותה שעה עמדה אשתו של מאיר פיינטוך בתפילת שמונה עשרה של מנחה. כיהא לנשים חרדיות, לא רצתה המתפללת להוציא מלה מפיה בשעת תפילתה, אך נתנה סימנים בתנועות היד, שיש לה משהו להגיד. לאחר שגמרה את תפילת שמונה

הרוקה ליאון סלפטר מספר על אוסקר שינדלר

גרוס-רוזן ונוסעים לברינליץ שם קיבל אותנו מפקד ס.ס. לייפולד, שלו היה כפוף המחנה מטעם ס.ס. וידועים לכולנו הרי מעשיו של לייפולד ברציחת יהודים במחנות אחרים.

מה לא עשה שינדלר כדי להכניע את לייפולד? שינדלר מצליח לסדר עבורנו תנאים, אשר בהתחשב במצב אז; נתן לקרוא להם אנושיים. קונה אוכל בשוק השחור בשלמו עבור זה סכומים אגדתיים. בונה בית מרחץ, מביא מיטות עץ, מסדר חדר חולים. עלי הטיל את התפקיד של מחסנאי במחסן האוכל - ובכל טיפול ההספקה עוסקת הגברת שינדלר בדאגה לא קטנה מאשר בעלה. הסיסמא של משפחת שינדלר היא: "אל ירעבו היהודים" והיא מתגשמת בחיי יום-יום.

בינתיים עושה שינדלר מאמצים כי הנשים אשר עדיין במחנה באושוויץ תבואנה לברינליץ. סידר עבורם בית-חולים, סיפק עבורם תרופות מתאימות, קבוצת רופאים ואחיות הוקצבה לטיפול בהם, ואני קיבלתי הוראה להקציב להם אוכל ללא כל הגבלה. כעבור ימים אחדים הופיע אצלי במחסן שינדלר והתלונן כי מצבם של החולים והבראתם לא מתקדם במידה מספקת. לאחר התייעצות קצרה הטיל את הטיפול בחולים על אשתו, הגדיל את צוות הרופאים, ולא עבר זמן רב והחולים החלו חוזרים לאיתנם.

לפני סיום המלחמה הביא ממקומות אחרים דברי תלבושת אשר חולקו בין כולנו עם השחרור. כל אחד מאתנו עזב את המחנה מצוייד בתלבושת. אדם אחד, אף אם מלאך היה, לא היה ביכולתו לעשות כל אלה.

רק שליח אלוהים נוטל על עצמו משימה כזו של הצלת יהודים בזמן ההוא.

מתוך אתר "יד ושם"

דבריו של ליאון סלפטר בעת ביקורו של ב- 2.5.1962 במפגש בין ניצולים לאוסקר שינדלר בעת ביקורו של שינדלר בישראל.

"שינדלר היקר, חברים יקרים!

על שינדלר שמעתי כבר במחנה פלאשוב. כל סיפור עליו כאגדה נשמע. החל מיחסו הלבבי ליהודים שעבדו בבית החרושת לאמייל. כאשר חוסל בית החרושת לאמייל והאנשים הועברו לפלאשוב - אין שינדלר מותר ומחליט להציל את היהודים שלו. מוצא הוא בית-חרושת עזוב בסודטים, בברינליץ, הואיל ומוצאו משם, ומציע לממשלה הגרמנית בברלין להפוך את המקום לבית חרושת לנשק, אם יספקו לו את העובדים הדרושים. לאחר השתדלויות מרובות וקשות הצעתו מקבלת אישור.

רשימת הפועלים שלה היה צריך להשיג את אישור השלטונות מכילה לא רק את אלה שעבדו במפעלו, אלא ניתנת השלמה עד 700 גברים ו-300 נשים מאסירי פלאשוב. כאשר הוצעתי לשינדלר כמועמד לברינליץ על ידי אחד מעובדיו, כוונתי לבנקר המנוח, שאל אותו שינדלר מי זה אותו סלפטר ובאיזה תפקיד הוא יעבוד בבית החרושת; ענה לו בנקר ז"ל כי סלפטר הינו מנהל חשבונות טוב. על כך השיב לו שינדלר: סלפטר הינו ציוני יותר טוב מאשר מנהל חשבונות, אבל תכניס אותו בכל זאת לרשימה!

באוקטובר 1944 הועברנו כולנו, על-פי הרשימה, 700 גברים לגרוס-רוזן, ו-300 נשים לאושוויץ - כדי ללכת משם לברינליץ. גרוס-רוזן ואושוויץ היו התופת עצמו. שינדלר אינו מפסיק במאמציו כדי להוציאנו משם במהירות האפשרית. קיימת סכנה כי השלטונות המרכזיים יבטלו את החלטתם ותעכב אותנו בגרוס-רוזן. ואמנם לאחר מאמצים רבים של שינדלר אנו עוזבים את

מעון הילדים בניהולה של סופיה קרנגל

בית המכירות "קדם" הציעה למכירה אלבום תצלומים משנות ה-20 של המאה הקודמת של מעון הילדים בקרקוב בניהולה של סופיה קרנגל. האלבום כולל תצלומים בו מתועדות פעילויות הפנאי במעון הילדים של הקהילה היהודית בקרקוב כולל טיולים בחיק הטבע, ריקודים, משחקים וארוחות.

מנהלת המעון, סופיה קרנגל Zofia Krenigel לבית ביליג Bilig נולדה בקרקוב ב-30.11.1881, וניהלה את בית היתומים במשך שבע שנים במסירות ובמקצועיות. באפריל 1924 עלתה לארץ-ישראל יחד עם בתה, ועל פעילותה המסורה הודה לה יושב ראש הקהילה היהודית, רפאל לנדאו. סופיה נפטרה בישראל בשנת 1983.

תודה ליוש עמישב אשר מחפש, ומוצא, את עקבותיהם של יהודי קרקוב.

לזכרה של יהודית איטה יעקובוביץ ז"ל

מאשר לחוות חוויה זו שוב. רצה הגורל ואותו גרמני נהרג שבוע לאחר מכן, בעת שניסה לפגוע ביהודי אחר.

גם בימים הקשים ההם, בימים של רעב ומציאות אכזרית שמרת על צלם אנוש. דאגת לשומרי הכשרות, תמיד נתת יותר משיכולת, לקחת בסתר מהגרמנים ונתת לאחיך היהודים. שנים רבות אחר כך אמרת לי 'מה שעשיתי עשה לי טוב על הנשמה, וחשבתי בליבי שאולי מישהו יביא אוכל גם לאמא שלי'.

אני שוב בכיתה, עומד שם מול הנערים והנערות נזכר בדך, חווה מחדש את הכאב הגדול שלך, מתוך אותן זוויות עולה בי כוח אדיר, כוח שבו ער בי להיות חזק, הכוח שליווה אותי כשלחמתי כחייל בצבא הגנה לישראל, צבא היהודים. הזדקפתי, הסתכלתי להם עמוק בעיניים ואמרתי להם להזכר מי הם, מה היא המורשת שלהם, מהיכן הגיעו ומה עברו משפחותיהם כדי שנוכל לשבת כאן היום יחד. הרגשתי רעד קל, אך מעולם לא הייתי חד ונחוש כמו ברגע ההוא.

כנכד לניצולת שואה אני מרגיש גאה לעמוד כאן היום, גאה להיות יהודי וגאה במדינת ישראל.

סבתא, מתגעגע ואוהב תמיד,
נדב

ביחד, המספר על הזרוע (727737) והסיפורים. תמיד אמרת שאת מספרת רק מה שהאוזן מסוגלת לשמוע ואת מה שלא מסוגלת - את שומרת בפנים.

מכל סיפור השכלתי ללמוד על אופיך, ענוותך והאופטימיות האינסופית. אני זוכר שסיפרת לי כי כשהיית רק בת 14, באמצע הלילה בשעה שישנת שנת לילה של נערה, בעיר קרקוב, באו ולקחו אותך ואת אחיך הגדול. ההורים ואחיך הקטנים נותרו מודאגים ואת הועלית על רכבת ונסעת יומיים לבדך, אולי לראשונה בחיך. בזכות תושייתך הצלחת להימלט ממלכודת המוות ולמצוא את דרכך בחזרה לגטו, ובכך - נתת תקווה לרבים.

לימים הועברת יחד עם אמך למחנה עבודה פלשוב. לפתע - קראו בשמך, אי הוודאות הייתה איומה, זו הייתה רשימת שינדלר. אמך אמרה "תלכי, אומרים ששם טוב - ואולי נהיה ביחד". את הלכת - ואת אמך לא ראית עוד.

עבדת בחדר האוכל, השיבוץ הטוב ביותר - תמיד היה לך אוכל. עם זאת כבר ביומך הראשון הושפלת על ידי גרמני שלקח ממך את מנת האוכל שלך ונתן אותה לחזירים. ההשפלה הייתה כה קשה עד שהעדפת לעבוד בעבודת כפיים,

קרקוב, 1924 - ישראל, 1999

יהודית איטה יעקובוביץ', בת ישעיהו גמיינר, נולדה בקרקוב בשנת 1924, הייתה ניצולת שואה, ונפטרה בישראל בשנת 1999. הנכד שלה, נדב חסן, כתב לזכרה:

"סבתא, רציתי לספר לך שמחר בבוקר אני מעביר שיעור לבני נוער בבית ספר באזור. ערכים, מוסר, אהבת המדינה וחברה. נושאים שגורמים לי לחשוב עליך מיד.

אני נזכר ברגל הקרושה, הקניידלך, תפוח העץ המקולף והחתוך בקופסה שתמיד הבאת לי, המרפסת בבית בחיפה בעלת הניחוח היחודי, ארוחת צהריים בשבת

מכתבים למערכת

דניאל סטז'ניסקי Daniel Starzynski, דוקטורנט באוניברסיטה היגלונית, חוקר את נושא הקיבוצים וההכשרות שהקימו תנועות הנוער בפולין לפני מלחמת העולם השנייה. מטרת ההכשרות הללו היו להכשיר את חברי התנועה לעבודה חקלאית לקראת עלייתם לארץ-ישראל.

דניאל מצא כי בקרקוב, בציכי קאצ'יק (Cichy Kącik) ליד בולוניה, הייתה חווה חקלאית שבה עסקו צעירים יהודיים בעבודות חקלאיות כולל גידול בעלי חיים וגידול ירקות ועופות.

דניאל מחפש מידע נוסף על המקום, על המדריכים ועל החניכים.

מי שיכול להוסיף מידע מתבקש לכתוב (באנגלית) אל: dstarzynski@o2.pl

אני מבקש להתייחס לכתבה על 100 שנים לפתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים.

בעת כהונתו של המשורר הפולני ממוצא יהודי, יוליאן טובים, כנשיא אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית בשנים 1948-1950 עם עמיתו הנאמן באגודה, פרופ' טדאוש קוטרבינסקי, אחד מהדמויות הנעלות ביותר בקרב האינטליגנציה הפולנית.

ראויה לציון מיוחד היא הקמת הקתדרה לחקר יהדות פולין בהקמתו של המרכז לחקר תולדות יהודי פולין ותרבותם באוניברסיטה העברית, אשר תפקידו לתרום ולהרחיב את פועלם של מוריה וחוקריה.

בתחום זה מתגשמת הלכה למעשה התוכנית שיוליאן טובים נמנה עם יוזמיה בוורשה שלאחר המלחמה.

רמי נובודבורסקי

בתמיכת ועידת התביעות להשבת רכוש יהודי ופיצויים לניצולי שואה והמשרד לשיוויון חברתי